

*Моргун Надія Сергіївна,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ОСІБ З ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

Участь у кримінальному провадженні осіб з обмеженими можливостями має низку особливостей, що суттєво ускладнюють роботу органів досудового розслідування у цілому та проведення окремих слідчих (розшукових) дій зокрема. У теорії кримінального процесу досі не визначено саме поняття фізичних вад, критерії для визнання їх такими, відсутній перелік фізичних недоліків, що мають процесуально-правове значення. З числа фізичних вад законодавець прямо називає німоту, глухоту і сліпоту. Це обумовлено тим, що зазначені вади суттєво обмежують здатність особи самостійно повною мірою реалізовувати свої процесуальні права внаслідок обмеження у неї можливості сприймати,

запам'ятовувати, оцінювати і відтворювати те, що відбувається, спілкуватися з іншими учасниками провадження, подавати докази, брати участь в їх дослідженні тощо.

Значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів і звідси - основним засобом всебічного, повного і неупередженого розслідування всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань. Звісно ж, якщо навіть фізичний недолік і ступінь його вираженості очевидні для слідчого, цей факт повинен бути певним чином посвідчено і відображено у матеріалах кримінального провадження. За наявності медичної документації (виписки з історії хвороби, членського квитка товариства сліпих або глухих тощо), їх оригінали або копії слід долучити до матеріалів кримінального провадження. Якщо ж медичні документи відсутні, фізичний недолік, як правило, може бути зафіксований у протоколі проведення необхідної слідчої (розшукової) дії, зокрема освідчування.

З огляду на психологічні особливості, законодавець передбачив низку додаткових прав і гарантій для глухих, німих, сліпих, глухонімих осіб, що в сукупності і визначає специфіку кримінального провадження у справах за участі цих осіб. Водночас це не означає, що кримінальне процесуальне законодавство вирішило всі проблеми кримінального провадження у справах тих, хто в силу фізичних вад не може самостійно здійснювати захист своїх прав та інтересів. Крім цього, у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і судів спостерігається різний підхід до застосування чинних норм кримінального процесуального права, виникають серйозні труднощі, протиріччя і помилки, нерідко пов'язані з фактами порушення процесуальних прав осіб, зокрема підозрюваних (обвинувачених), які страждають зазначеними недоліками. Все це обумовлено тим, що слідчі, прокурори, адвокати та судді нині фактично не мають науково обґрунтованих рекомендацій щодо провадження досудового розслідування і судового розгляду справ цієї категорії, слабо вивчені шляхи подальшого розширення і поглиблення прав і гарантій підозрюваних (обвинувачених), які мають зазначені недоліки. Тим часом, кримінальне провадження у справах осіб, які страждають зазначеними недоліками, має низку складнощів, однією із основних серед яких, на нашу думку, є проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, які мають фізичні вади.

Однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій є допит, під час проведення якого слідчий, прокурор отримує від особи, яка володіє фактичними даними, що мають значення для кримінального провадження, усну інформацію про подію злочину та інші факти і обставини, що підлягають подальшому доказуванню.

Процесуальний порядок допиту регламентовано нормами КПК України (статті 224-226), дотримання якого є обов'язковим. Порушення процесуальної форми проведення допиту тягне за собою визнання недійсною проведеної дії та недопустимість отриманих показань як джерел доказів. Основні правила допиту повною мірою поширюються і на осіб, які страждають фізичними вадами. На нашу думку, допитувати глухих, німих, сліпих та глухонімих в усіх випадках потрібно вдень, тому що ввечері емоційний стан таких осіб несприятливий для відтворення фактичних обставин. У більшості осіб названої категорії наприкінці дня знижується здатність чітко висловлювати свої думки і висловлювати їх за допомогою міміки та жестів, вони не в змозі давати повні і достовірні свідчення. Допит підозрюваного, який страждає фізичними або психічними вадами, може бути проведений в нічний час лише у випадках, що не терплять зволікання.

Проведення слідчих (розшукових) дій за участю глухих, німих, глухонімих практично неможливо без участі перекладача. Він відіграє виключно важливу роль під час допиту вказаних осіб, перекладаючи все сказане слідчим на мову міміки і жестів, а міміку і жести глухонімих - на звичайну розмовну мову.

З огляду на це, слідчому при допиті глухих, німих та глухонімих слід дотримуватись наступних правил:

1) якщо особа з фізичними вадами навчалася у спеціальній школі і розуміє загальноприйняті міміку і жести глухонімих, її слід допитувати за участі перекладача, здатного точно передавати її думки;

2) перекладач спілкується з німим, глухим, глухонімих за допомогою міміки, жестів і дактилогії. Водночас він повинен вимовляти вголос все те, що ця особа пояснює йому під час допиту;

3) якщо особа з фізичними вадами добре читає і пише, то вона може з дозволу слідчого відповідати на питання письмово, проте перекладач повинен бути присутнім під час проведення допиту, щоб в будь-який момент вона могла скористатися його допомогою;

4) якщо особа з фізичними вадами не знає загальноприйнятих жестів, міміки або дактильної мови, то слідчий під час проведення допиту вправі залучити осіб, що можуть тлумачити його знаки, міміку і жести, або запросити в якості перекладачів сурдопедагогів.

Слідчий також повинен пам'ятати, що глухонімі мають різні здібності щодо розуміння перекладачів. Одні добре навчені глухонімі розуміють перекладача, «читаючи з губ», другі - передають свої думки за допомогою жестів та міміки, треті - володіють дактильною (ручною) азбукою. Тож у допитуваного глухонімого слід з'ясувати, яким із вказаних варіантів він краще володіє. На жаль, цю важливу для допиту обставину слідчі не завжди встановлюють або не відображають її в протоколі допиту.

Враховуючи визначене, потребують свого подальшого дослідження і вдосконалення особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, що мають фізичні вади як на законодавчому рівні, так і у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.